ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

Ιδρυτής: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Διευθυντής: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1954

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΙΟΜΕΣ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΑΤΣΟΥ

ΟΞΥΡΡΥΓΧΕΙΟΙ ΠΑΠΥΡΟΙ

. . . Nunc quoniam . . . praeter caeteros φιλέλληνες et sumus et habemur et multorum odia atque inimicitias rei publicae gratia suscepimus, παντοίης ἀρετῆς μιμνήσκεο . . .

(Ἐπιστολὴ τοῦ Κικέρωνα πρὸς τὸν Τίτο Πομπώνιο, τὸν ἐπιλεγόμενον Ἀττικό, γραμμένη τὸ 60 π.Χ.).

Ἕνας παληός μου συμφοιτητής, τώρα καθηγητὴς σ' ἕνα μεγάλο Πανεπιστήμιο τοῦ βορρᾶ, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ μιὰν ἐπιστημονικὴν ἀποστολὴ στὴν Αἴγυπτο, πέρασε τὴν περασμένην ἄνοιξην ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Χαρήκαμε πολὺ καὶ οἱ δυὸ τὴν πρώτη μας μετὰ τόσα χρόνια συνάντηση. Περάσαμε ἀξέχαστες βραδιὲς περιδιαβάζοντας τὰ πλακιώτικα στενορρύμια, συζητώντας τὰ μεγάλα θέματα τῆς ἐπιστήμης μας καὶ ὁλοένα γυρίζοντας μὲ τὴ σκέψη πίσω σ' ἕναν κόσμο εἰρηνικὸ καὶ ἁρμονικὸ — ἔτσι μᾶς φαινότανε τώρα — ποὺ εἴχαμε κάποτε στὰ νιάτα μας μαζὶ γνωρίσει. Ὁ φίλος μου ἦταν ὅλον τὸν καιρὸ γεμᾶτος κέφι, ἀκόμα κι ὅταν ἀνταλλάσσαμε θλιβερὲς σκέψεις γιὰ τὴ σημερινὴ κατάντια τῆς γρηᾶς Εὐρώπης. Ὄχι καὶ χωρὶς λόγο· δὲ γύριζε μὲ ἄδεια χέρια ἀπὸ τὶς ὄχθες τοῦ Νείλου. Εἶχε βρῆ καὶ εἶχε ἀγοράσει μερικοὺς πάπυρους μεγάλης ἀξίας καὶ τοὺς ἔφερνε μαζί του γιὰ νὰ τοὺς ἐκδώση καὶ ὕστερα νὰ τοὺς καταθέσει στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου του. Φυσικὰ τὸν παρακάλεσα νὰ τοὺς δῶ καὶ νὰ μοῦ ἀποκαλύψη τὸ περιεχόμενό τους. Μοῦ εἶπε ὅτι, ὅπως συνήθως, ἀρκετὰ σημεῖα εἶναι ἀκόμα σκοτεινά, ἀλλὰ ὅτι πάντως μιὰ ὁμάδα παπύρων ποὺ βρέθηκαν στὴν Ὀξύρρυγχο, τὸ σημερινὸ Μπενεζά, πλάϊ σὲ μιὰν ἀναποδογυρισμένη σαρκοφάγο, περιέχουν καθὼς φαίνεται, ἐπιστολὲς κάποιου Μενένιου Ἄπιου, ρωμαίου συγκλητικοῦ, γραμμένες σὲ λατινικὴ γλῶσσα—καί, ὅπως ξέρομε, εἶναι πολὺ σπάνιοι οἱ πάπυροι σὲ λατινικὴ γλῶσσα—ποὺ ἀπευθύνονται σ' ἕναν ἀνθύπατο Ἀτίλιο Νάβιο. Οὔτε ὁ ἀποστολέας, οὔτε ὁ ἀποδέκτης εἶναι γνωστοὶ στὴν ἱστορία ὡς τὰ σήμερα. Ἄλλωστε μόνο ἀποσπάσματα αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν περισώζονται καὶ συχνὰ λείπει ἡ ἀρχὴ ἢ τὸ τέλος τους. Ἀλλὰ τὸ περιεχόμενό τους εἶναι τόσο ἐνδιαφέρον ὥστε ἐμᾶς τουλάχιστον τοὺς ἀμύητους στὴν παπυρολογία νὰ μᾶς ἀφήνουν ἀδιάφορους ὅλες οἱ ἀσάφειες ποὺ τὶς περιβάλλει καθὼς καὶ ἡ ἀσημότητα τῶν προσώπων ποὺ τὶς γράψανε ἢ γιὰ τὶς ὁποῖες γραφτήκανε. Νομίζω ἀλήθεια πὼς ἀκόμη σήμερα διατηροῦν τὴν ἐπικαιρότητά τους ὅσα γράφει ὁ ρωμαῖος αὐτός, ἕνας, καθὼς φαίνεται, ἀποσυρμένος ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ πολιτικὴ συγκλητικός, σ' ἕναν νεώτερον ὁμότεχνό του καὶ γι' αὐτὸ ζήτησα ἀπὸ τὸ φίλο μου τὴν ἄδεια, παίρνοντας ὡς βάση τὸ ἀκόμη κάπως πρόχειρα ἀποκαταστημένο κείμενο, νὰ ἐπιχειρήσω μιὰ μετάφραση, ποὺ βέβαια δὲ θὰ τὴ χρησιμοποιοῦσα γιὰ ἐπιστημονικοὺς σκοπούς. Αὐτὸ καὶ ἔγινε.

Δίνω τώρα στὴ δημοσιότητα τὰ ἀποσπάσματα αὐτά, κρατώντας κάθε ἐπιφύλαξη γιὰ τὰ λάθη ποὺ ἀκόμα μπορεῖ νὰ ἔχουν ἐμφιλοχωρήσει στὸ κείμενο ἢ στὴ μετάφραση.

Θέλω ἀπὸ τούτη τὴ στήλη, γιὰ τὴν παραχώρηση αὐτὴ τῶν εὑρημάτων του, νὰ ἐκφράσω τὶς θερμές μου εὐχαριστίες στὸν παληό μου φίλο, ποὺ ἐπιμένει νὰ μὴ θέλει νὰ ἀναφέρω τὸ ὄνομά του. Ἡ σειρὰ κατὰ τὴν ὁποία δημοσιεύω τὰ ἀποσπάσματα δὲν ὑποδείχθηκε ἀπὸ αὐτόν· εἶναι δική μου.

Κ. Δ. Τ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΑΤΣΟΥ
Ε.Υ. ΤΗΣ Κ.Τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΠΡΩΤΟ

«Πόσο λυπᾶμαι, ποὺ τοῦτες τὶς μέρες τοῦ Μαΐου, δὲ βρίσκεσαι μαζί μου ἐδῶ στὸ Τούσκουλο, ὅπου τώρα καὶ δυὸ βδομάδες ξεκουράζομαι ἀπὸ τὸ συρφετὸ τῆς ἀγορᾶς καὶ τοὺς κούφιους λόγους τῆς Συγκλήτου. Ἀπὸ προχτὲς τὸ πρωῒ φιλοξενῶ τοὺς κοινούς μας φίλους καὶ συμπότες, τὸ Μάρκελλο, τὸν Καῖκο, τὸν Κλουίλιο, τὴ Λίβια, γιὰ μένα πάντα νέα, καὶ μιὰν ἄγνωστή σου, τὴν πρασινομάτα τὴν Αὐρηλία, ποὺ μοῦ κουβάλησε ὁ Στάτιος. Τὸν θυμᾶσαι τὸ Στάτιο, τὸν ἀνοικονόμητο Στάτιο; Διασκεδάσαμε μὲ τοὺς καινούργιους του ἔρωτες, ὅπως φυσικὰ θέλει νὰ μᾶς τοὺς ζωγραφίζη στὰ τελευταῖα του ἐλεγεῖα. Μνημονεύανε συχνὰ τὸ ὄνομά σου οἱ καλοί μας φίλοι καὶ ἀναθυμόντανε τὰ παλιά μας συμπόσια στὴν ἔπαυλή σου, στὴν Ὄστια.

Ἀλλὰ πόσο θὰ εἶσαι μακριὰ ἀπὸ ὅλα τοῦτα τὰ ἐλαφρὰ, ἀφοσιωμένος τώρα στὰ νέα σου καθήκοντα, ἐκεῖ, κάτω ἀπὸ τὸν ἀσυννέφιαστον οὐρανὸ τῆς Ἀχαΐας. Καὶ ὅμως ἐγὼ βρίσκομαι πολὺ κοντά σου καὶ σὲ σκέπτομαι πολύ, πρὸ παντὸς ὅταν μένω μόνος, ἄγρυπνος τὶς νύχτες, κατὰ τὸ συνήθειό μου.

Βέβαια δὲ μποροῦσες νὰ ἀρνηθῆς τὴν τιμὴ ποὺ σοῦ ἔκανε ὁ Αὔγουστος. Εἶσαι νέος καὶ πολλοὶ μεγαλείτεροί σου πόσα καὶ πόσα δὲ θὰ ἔκαναν γιὰ νὰ κερδίσουν μιὰν εὔνοια, ποὺ ἐσένα στὴν πρόσφερε ἡ τύχη σχεδὸν χωρὶς νὰ τὴν περιμένης· μιὰν εὔνοια ὅμως ποὺ σέρνει πίσω της καὶ κινδύνους· φθόνους, δυσμένειες καὶ ποιὸς ξέρει τί ἄλλα δεινά. Ἀπὸ τὶς ἀνησυχίες μου αὐτὲς κινημένος, εἶπα, τώρα ποὺ ἔχω καιρό, νὰ σοῦ γράψω ὅ,τι εἶχε ἡ πείρα μου θησαυρίσει, τὴν ἐποχὴ ποὺ καὶ ἐγὼ ἀγωνιζόμουνα στὸν ἴδιο στίβο. Ἴσως καὶ σὲ βοηθήσω στὸ ἔργο σου ἐκεῖ κάτω· ἴσως μπορέσω νὰ σὲ ἀποτρέψω ἀπὸ τίποτα λάθη ἢ καὶ ἀπὸ κάποιες στὴν ἀρχὴν ἀδιόρατες ἀδεξιότητες, ποὺ ὅμως ὑπονομεύουν κάποτε ἕνα πολύμηνο ἔργο. Συχώρεσε στὰ χρόνια μου τὸ θάρρος νὰ σοῦ γίνω ἀπρόσκλητος Μέντορας, ἂν καὶ ἴσως διόλου νὰ μὴν τὸ χρειάζεσαι. Μὰ εἶπα, καὶ λίγα ἂν εἶναι ὅσα μπορεῖς νὰ ὠφεληθῆς ἀπὸ τοὺς λόγους μου, καλὰ θὰ εἶναι καὶ αὐτά, μιὰ ποὺ θὰ εἶναι μὲ τόση ἀγάπη δοσμένα. Ἄφησε λοιπὸν τὸν παλιὸν ἀνθύπατο τῆς ἐπαρχίας σου νὰ σοῦ προσφέρη, κατὰ τὸ λόγο τοῦ Ἀχιλλέα, «δῶρον ὀλίγον τε φίλον τε». *(Σ.Μ. Ἡ φράση εἶναι γραμμένη ἑλληνικὰ στὸ πρωτότυπο).*

Κερδίσαμε, ἀγαπημένε Ἀτίλιε, τὸν κόσμο μὲ τὶς λεγεῶνες μας, ἀλλὰ θὰ μπορέσωμε νὰ τὸν κρατήσωμε μονάχα μὲ τὴν πολιτικὴ τάξη ποὺ θὰ τοῦ προσφέρωμε. Διώξαμε τὸν πόλεμο στὶς παρυφὲς τῆς γῆς. Ἀπὸ τὸν Περσικὸ κόλπο ὣς τὴ Μαυριτανία, ἀπὸ τὴ γῆ τῶν Αἰθιόπων ὣς τὴν Καληδονία ἀδιατάρακτη βασιλεύει ἡ ρωμαϊκὴ εἰρήνη. Δύσκολο φαίνεται νὰ ἐξηγήση κανείς, πῶς μιὰ πόλη ἔφτασε νὰ κυβερνᾶ τὴν οἰκουμένη. Μέσα στοὺς λόγους ὅμως ποὺ θὰ ἀναφέρονταν γιὰ μιὰ τέτοια ἐξήγηση, θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν πρῶτος ἐτοῦτος: καταλάβαμε καθαρὰ καὶ ἔγκαιρα πὼς ὑποτάσσοντας ξένους λαούς, ἀναλαμβάνομε μιὰν εὐθύνη γιὰ τὴν εὐημερία τους. Τούτη ἡ συνείδηση τῆς εὐθύνης διακρίνει τοὺς βάρβαρους κατακτητὲς ἀπὸ τοὺς κοσμοκράτορες. Μονάχα ὁ Ἀλέξανδρος πρὶν ἀπὸ μᾶς εἶχε τὴ συνείδηση τούτης τῆς εὐθύνης. Εὐτυχῶς γιὰ τὴ δόξα τῆς Ρώμης πέθανε νέος, γιατὶ ἀλλοιῶς θὰ εἴτανε οἱ ἕλληνες σήμερα οἱ ἄρχοντες τοῦ κόσμου. Ἀλλοίμονο στοὺς λαοὺς ὅταν τὶς προσπάθειές τους τὶς ἐνσαρκώνουν μονάχα σὲ μονωμένα ἄτομα ποὺ περνοῦν καὶ ὄχι σὲ ἀνθρώπινες κοινότητες, σὲ θεσμούς, ποὺ ἀντέχουν στὴ ροὴ τῶν πραγμάτων καὶ σηκώνουν ἄνετα τὸν ὄγκο τῶν πολύχρονων ἔργων.

Ἔχομε τὴ σοφία νὰ μὴ θέλωμε νὰ εἴμαστε δυσβάσταχτοι ἐκμεταλλευτὲς τῶν λαῶν ποὺ ὑποτάχτηκαν στὴν ἐξουσία μας. Καταλάβαμε πὼς μιὰ τέτοια ἐκμετάλλευση καταντάει ζημιὰ καὶ ἀνησυχία δαπανηρή, ὅταν ξεπερνάει τὸ πρεπούμενο μέτρο. Καὶ μάλιστα ὅσο πιὸ ἐκτείνεται ἡ ἐξουσία, ὅσο πιὸ ἀραιώνουν οἱ φρουρὲς καὶ αὐξαίνει ἡ δυσαναλογία τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχομένων, τόσο ἡ ἐκμετάλλευση πρέπει νὰ γίνεται πιὸ ἀνεπαίσθητη, ἕνας ἐλαφρὺς τόκος ποὺ οἱ λαοὶ μᾶς πληρώνουν γιὰ τὴν τάξη καὶ τὴν εἰρήνη ποὺ τοὺς ἐξασφαλίζομε.

Ἀλλὰ δὲ φτάνει νὰ τοὺς χαρίζωμε εἰρήνη καὶ τάξη, γιατὶ αὐτὰ εἶναι ἀρνητικὰ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΜΕΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

στοιχεῖα, εἶναι ὅροι· δὲν ἀποτελοῦν τὴν οὐσία τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἀνθρώπων. Πρέπει νὰ προάγωμε τὴν ὑλικὴ εὐημερία τῶν λαῶν μας· πρέπει μὲ τὴν ὑπερέχουσα τεχνική μας νὰ τοὺς κατασκευάζωμε ὑδραγωγεῖα καὶ αἰωνόβιους δρόμους, λιμάνια, γιοφύρια καὶ ἄλλα ἔργα ποὺ κάνουν τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων πιὸ ἄνετη καὶ πιὸ εὔκολη. Θὰ ἔπρεπε ἀκόμη καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ποίησης τὰ δῶρα νὰ σκορπούσαμε στὶς χῶρες ποὺ κυβερνοῦμε. Τὸ μέγα ὅμως τοῦτο ἔργο εἴμαστε ἄξιοι νὰ τὸ κάνωμε μόνο στὶς δυτικὲς ἐπαρχίες, γιατὶ ἐκεῖ ποὺ βρίσκεσαι ἐσύ, οἱ ἕλληνες τὸ ἐπιτελοῦν ἀκόμη σήμερα καλλίτερα ἀπὸ μᾶς. Ἂς ἐπαναλάβωμε καὶ ἐμεῖς τὴ δυσάρεστην ὁμολογία τοῦ Ὁράτιου Φλάκκου:

Graecia capta, ferum victorem cepit, et artes
Intulit agresti Latio.

Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ νὰ δίνη πολλὰ ἡ Ρώμη στοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου, πρέπει νὰ ξέρη καὶ νὰ ἀνέχεται πολλά, νὰ συμβιβάζεται μὲ λογῆς ἀξιώσεις, λογικὲς καὶ παράλογες, νὰ συμμορφώνεται σὲ κάθε τόπο μὲ ὅ,τι ὁ τόπος αὐτὸς πιστεύει καὶ ἐπιδιώκει· πρέπει νὰ ἀπαγορεύη, μόνο ὅταν ἡ ἀπαγόρευση ἐπιβάλλεται ἀπὸ μιὰν ἀδήριτην πολιτικὴν ἀνάγκη· πρέπει νὰ ἀναγνωρίζη ὅλες τὶς ἐλευθερίες ποὺ μπορεῖ νὰ συνυπάρξουν μὲ τοὺς γενικοὺς σκοποὺς τῆς πολιτικῆς της. Τούτου τοῦ μέτρου ὁ καθορισμὸς κάθε φορὰ χρειάζεται καὶ πεῖρα καὶ τέχνη καὶ ἀνοχὴ περισσή. Καὶ ὅποιος στρατηγός, ὅποιος ἀνθύπατος, σὰν καὶ σένα, στὶς ἀχανεῖς ἐκτάσεις ποὺ ἐποπτεύει, δὲ βρῆ τοῦτο τὸ μέτρο, κινδυνεύει σ' ἐκείνη τὴν περιοχὴ νὰ μειώση τὴν αἴγλη καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς δημοκρατίας μας, καὶ νὰ ζημιώση ἕνα ἔργο, ποὺ οἰκοδόμησαν ἡ μετριοπάθεια καὶ ἡ σύνεση γενεῶν. Dat. XIV Kalendas Maias, de Tusculo.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟ

Μάθε, φίλτατέ μου Ἀτίλιε, πὼς ὅσοι θέλουν νὰ εἶναι κοσμοκράτορες, πρέπει νὰ ἔχουν νοοτροπία πατρικίων καὶ ὄχι νοοτροπία ἱππέων. *(Σ.Μ. Οἱ ἱππεῖς ἀποτελούσανε τὴ δεύτερη κοινωνικὴ τάξη στὴν ἀρχαία Ρώμη, ὕστερα ἀπὸ τοὺς πατρικίους. Εἶταν οἱ εὔποροι, ποὺ δὲν ἦταν ἀριστοκράτες).* Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας, προστατευμένοι ἀπὸ τὴν τρομερὴ σκιὰ τῶν ἀετῶν μας, κομίζουν τὸν τελευταῖο καιρὸ ἐκεῖ στὶς ἐπαρχίες μιὰ βουλημία ἐμπορίας καὶ ἐκμετάλλευσης, ποὺ εἶναι ἀσυμβίβαστη μὲ τὸ λειτούργημα τῆς παγκόσμιας ἡγεσίας. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἄρχισαν νὰ ἀποτελοῦν τὴν «ἀχίλλειον πτέρναν» τῆς πολιτικῆς μας ὀργάνωσης. Καὶ σοῦ προλέγω πὼς ἅμα αὐτοὶ γίνουν περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἐκείνους ποὺ σκέπτονται σὰν πατρίκιοι, τότε θὰ ἀρχίση τελειωτικὰ ἡ κατάπτωση τῆς Ρώμης. Θὰ ζῆ ἡ Ρώμη τότε πιὰ ἀπὸ τὶς θησαυρισμένες δυνάμεις τοῦ μεγάλου παρελθόντος· τὸ παρὸν δὲ θὰ τῆς πορίζη νέα ζωή.

Θὰ μποροῦσε νὰ συγχωρήση κανεὶς μιὰ τέτοια νοοτροπία σὲ ἕνα λαὸ ἀρχάριο στὴ μεγάλη τέχνη τῆς ἡγεσίας. Εἶναι εὐνόητη σὲ αὐτὸν ἡ ροπή, μιὰ ποὺ ἔγινε κυρίαρχος, νὰ θέλη νὰ ἀπολαύση τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ ποὺ μπορεῖ νὰ τοῦ προσπορίση ἡ κυριαρχία του. Ἂν ὅμως προορισμὸς καὶ πρόθεση ἑνὸς τέτοιου λαοῦ εἶναι νὰ κρατήση γιὰ χρόνους πολλοὺς τὸ θρόνο τῆς κοσμοκρατορίας, τότε θὰ προσαρμόση μὲ γλήγορο ρυθμὸ τὸ ἦθος του στὸ σκοπό του καὶ μέσα στὰ σμήνη τῶν πολιτικῶν πρακτόρων, ποὺ ἀναγκαστικὰ θὰ ξαποστέλνει σὲ ὅλη τὴν οἰκουμένη, θὰ ἐπικρατοῦν πάντα ἐκεῖνοι ποὺ σκέπτονται καὶ πράττουν σὰν πατρίκιοι.

Δὲ θέλω μὲ αὐτὰ νὰ πῶ πὼς ἕνας κυρίαρχος λαὸς θὰ δίνη καὶ δὲ θὰ παίρνη. Εἶμαι καὶ ἐγὼ ρωμαῖος, Ἀτίλιε Νάβιε. Τέχνη μας εἶναι νὰ παίρνωμε, ἀλλὰ ὄχι ὅπως παίρνει ὁ βιαστικὸς πιστωτής, ἀλλὰ ὅπως ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογένειας παίρνει ὅ,τι κερδίζουν οἱ δικοί του *(Σ.Μ. Στὸ λατινικὸ κείμενο γίνεται χρήση τοῦ νομικοῦ ὅρου* sui. *Κατ' ἀρχὴν ὅ,τι κέρδιζαν οἱ* sui *ἀνῆκε, σύμφωνα μὲ τὸ κλασσικὸ ρωμαϊκὸ δίκαιο, στὸν ἀρχηγὸ τῆς οἰκογενείας.* Οἱ σοφοὶ τῆς πολιτικῆς τέχνης, ἕλληνες καὶ δικοί μας, μᾶς διδάσκουν πῶς μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ὠφελοῦνται οἱ κοσμοκράτορες, μὲ ποιὰ μέθοδο καὶ ὣς ποιὸ σημεῖο καὶ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ἀπὸ ποιὸ σημεῖο καὶ πέρα ἀδικοῦν καὶ ἀδικώντας βλάπτουν καὶ αὐτοὺς ποὺ κυβερνᾶν, ἀλλὰ προπαντὸς τὸν ἑαυτό τους.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΤΡΙΤΟ

(Σ. Μ.: Ὁ ἐπιστολογράφος ἀπὸ δὼ καὶ πέρα σὲ σειρὰ ἀπὸ ἐπιστολὲς ἀναλύει τὸ πολιτικὸ ἦθος τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι φανερὸ πὼς ὁ Ἀτίλιος Νάβιος διοικεῖ περιοχὲς μὲ ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς καὶ ὁ Μενένιος Ἄπιος στὸν καιρό του εἶχε κάνει τὸ ἴδιο).

Ὁ ἕλληνας εἶναι πιὸ ἐγωιστὴς ἀπὸ μᾶς καὶ συνεπῶς καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου. Τὸ ἄτομό του εἶναι «πάντων χρημάτων μέτρον» κατὰ τὸ ρητὸ τοῦ Πρωταγόρα. Ἀδέσμευτο, αὐθαίρετο, καὶ ἀτίθασσο, ἀλκαὶ ἀληθινὰ ἐλεύθερο ὀρθώνεται τὸ ἐγὼ τῶν ἑλλήνων. Χάρις σὲ αὐτὸ σκεφθήκανε πηγαῖα, πρῶτοι αὐτοί, ὅσα ἐμεῖς ἀναγκαζόμαστε σήμερα νὰ σκεφθοῦμε σύμφωνα μὲ τὴ σκέψη τους. Χάρις σὲ αὐτὸ βλέπουν μὲ τὰ μάτια τους καὶ ὄχι μὲ τὰ μάτια ἐκείνων ποὺ εἶδαν πρὶν ἀπ' αὐτούς. Χάρις σὲ αὐτὸ ἡ σχέση τους μὲ τὸ σύμπαν, μὲ τὰ πράγματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους δὲν μπαγιατεύει, ἀλλὰ εἶναι πάντα νέα, δροσερὴ καὶ τὸ κάθε τι, χάρις σὲ αὐτὸ τὸ ἐγώ, ἀντιχτυπάει σὰν πρωτοφανέρωτο στὴν ψυχή τους. Εἶναι ὅμως καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ πηγὴ τοῦτο τὸ χάρισμα. Τὸ ἴδιο ἐγὼ ποὺ οἰκοδομεῖ τὰ ἰδανικὰ πολιτικὰ συστήματα, αὐτὸ διαλύει καὶ τὶς πραγματικὲς πολιτεῖες τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἤρθανε οἱ καιροὶ ὅπου ὁ ἑλληνικὸς ἐγωισμὸς ξέχασε τὴν τέχνη ποὺ οἰκοδομεῖ τοὺς ἰδανικοὺς κόσμους, ἀλλὰ δὲν ξέχασε τὴν τέχνη ποὺ γκρεμίζει τὶς πραγματικὲς πολιτεῖες. Καὶ ἐμεῖς τοὺς συναντήσαμε, καλὲ Ἀτίλιε, σὲ τέτοιους καιροὺς καὶ γι' αὐτὸ ἡ κρίση μας γι' αὐτοὺς συμβαίνει νὰ εἶναι τόσο αὐστηρή, ποὺ κάποτε καταντάει ἄδικη.

Ἀλλὰ καὶ πῶς νὰ μὴν εἶναι; Ἡ μοῖρα μᾶς ἔταξε νομοθέτες τοῦ κόσμου καὶ τὸ ἑλληνικὸ ἄτομο περιφρονεῖ τὸ νόμο. Δὲν παραδέχεται ἄλλη κρίση δικαίου παρὰ τὴν ἀτομική του, ποὺ δυστυχῶς στηρίζεται σὲ ἀτομικὰ κριτήρια. Ἀπορεῖς πῶς ἡ πατρίδα τῶν πιὸ μεγάλων νομοθετῶν ἔχει τόση λίγη πίστη στὸ νόμο. Καὶ ὅμως ἀπὸ τέτοιες ἀντιθέσεις πλέκεται ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ πορεία τῆς ζωῆς των. Σπάνια οἱ ἕλληνες πείθονται «τοῖς κείνων ῥήμασι». Πείθονται μόνο στὰ ῥήματα τὰ δικά τους καὶ ἢ ἀλλάζουν τοὺς νόμους κάθε λίγο, ἀνάλογα μὲ τὰ κέφια τῆς στιγμῆς ἢ ὅταν δὲν μποροῦν νὰ τοὺς ἀλλάξουν, τοὺς ἀντιμετωπίζουν σὰν ἐχθρικὲς δυνάμεις καὶ τότε μεταχειρίζονται ἐναντίον τους ἢ τὴ βία ἢ τὸ δόλο. Ἄ! τόσο τὴ χαίρεται ὁ ἕλληνας τὴν εὔστροφη καταδολίευσή τους, τοὺς σοφιστικοὺς διαλογισμοὺς ποὺ μεταβάλλουν τοὺς νόμους σὲ ράκη!

Ὁ ἕλληνας ἔχει πιὸ ἀδύνατη μνήμη ἀπὸ μᾶς καὶ γι' αὐτὸ ἔχει λιγώτερη συνέχεια στὸν πολιτικό του βίο. Εἶναι ἀνυπόμονος καὶ κάθε λίγο, μόλις δυσκολέψουν κάπως τὰ πράγματα, ἀποφασίζει ῥίζικὲς μεταρρυθμίσεις. Θὲς νὰ σαγηνέψης τὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου σὲ μιὰ πόλη ἑλληνική; Πές τους: «Σας ὑπόσχομαι ἀλλαγή». Πές τους: «Θὰ θεσπίσω νέους νόμους». Αὐτὸ ἀρκεῖ· μὲ αὐτὸ χορταίνει ἡ ἀνυπομονησία του, τὸ ἀψίκορο πάθος του. Τὶ φαεινὲς συλλήψεις θὰ βρῆς μέσα σὲ αὐτὰ τὰ ἑλληνικὰ δημιουργήματα τῆς ἰδιοτροπίας τῆς στιγμῆς! Ἐμεῖς δειλὰ-δειλὰ καὶ μόνο μὲ τὸ χέρι τοῦ πραίτορα τολμήσαμε, διολισθαίνοντας μέσα στοὺς αἰῶνες, νὰ ξεφύγωμε ἀπὸ τοὺς ἄκαμπτους κλοιοὺς τῆς Δωδεκαδέλτου μας, καὶ πάλι διατηρώντας ὅλους τοῦς τύπους, ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ περιβλήματα. Τούτη ἡ ὑποκρισία τῶν μορφῶν, ὅταν ἡ οὐσία ἀλλάζει, δείχνει πόση εἶναι ἡ ταπεινοφροσύνη μας μπρὸς σὲ κάθε τι ποὺ εἶναι θεσμὸς καὶ ἔθος καὶ παράδοση, πόσο τὸ παρελθὸν καὶ ἡ συνέχειά του βαραίνουν στὴν πορεία μας καὶ πόσο δίκαια ἀντέχομε αἰῶνες ἐκεῖ ποὺ οἱ ἕλληνες ἐκάμφθηκαν σὲ δεκαετηρίδες.

. . . . . .

Μέσα στοὺς πιὸ πολλοὺς ἕλληνες, ἅμα σκαλίσης λίγο, θὰ βρῆς ἕναν ἰσχνὸν ὑπερόπτη Κοριολανό, ἕναν ἄσημον ἐκδικητικὸν Ἀλκιβιάδη, ἕνα ἐγὼ μεγαλείτερο ἀπὸ τὴν πατρίδα. Ὄχι βέβαια σὲ ὅλους· ἀλλιῶς δὲ θὰ ὑπῆρχαν σήμερα πιὰ ἑλληνικὲς πόλεις. Ἀλλὰ ὅποιος διοικεῖ, σὰν καὶ σένα, ἕνα λαό, πρέπει νὰ γνωρίζη τὶς ἄρχουσες ροπές,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΤΡΙΤΟ ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ποὺ δὲ φτάνουν βέβαια ὡς τὴ φανερὴ ἀκρότητα τοῦ ὡραίου ἀθηναίου ἢ τοῦ δικοῦ μας Γάϊου Μάρκου, ἀλλὰ ποὺ τείνουν πρὸς τὰ ἐκεῖ. Οἱ πολλοί, ἀπὸ χίλιους δυὸ λόγους, γιατὶ εἶναι πιὸ μικροὶ καὶ πιὸ ἀδύνατοι, σταματοῦν μεσοδρομίς. Μὰ καὶ μ' αὐτοὺς τὸ κακὸ γίνεται.

. . . . . .

Οἱ ἕλληνες λίγα πράγματα σέβονται καὶ σπάνια ὅλοι τους τὰ ἴδια. Καὶ πρὸς καλοῦ καὶ πρὸς κακοῦ στέκουν ἀπάνω ἀπὸ τὰ πράγματα. Γιὰ νὰ κρίνουν ἂν ἕνας νόμος εἶναι δίκαιος, θὰ τὸν μετρήσουν μὲ τὸ μέτρο τῆς προσωπικῆς των περίπτωσης, ἀκόμα καὶ ὅταν ὑπεύθυνα τὸν κρίνουν στὴν ἐκκλησία ἢ στὸ δικαστήριο. Ὁ ἕλληνας ζητεῖ ἀπὸ τὸ νόμο δικαιοσύνη γιὰ τὴ δική του προσωπικὴ περίπτωση. Ἂν τύχη καὶ ὁ νόμος, δίκαιος στὴν ὁλότητά του, καὶ δὲν ταιριάζη σὲ λίγες περιπτώσεις, ὅπως ἡ δική του, δὲν μπορεῖ αὐτὸ νὰ τὸ παραδεχτῆ. Καὶ ἐν τούτοις τετρακόσια χρόνια τώρα τὸ διακήρυξε ὁ μεγάλος τους Πλάτων, πὼς τέτοια εἶναι ἡ μοῖρα καὶ ἡ φύση τῶν νόμων· πὼς ἄλλο νόμος καὶ ἄλλο δικαιοσύνη· τὸ διακήρυξε καὶ ὁ Σταγειρίτης, χωρίζοντας τὸ δίκαιο ἀπὸ τὸ ἐπιεικές. Ἀλλὰ δὲν τ' ἀκούει αὐτὰ ὁ ἕλληνας! Δὲ δέχεται νὰ θυσιάση τὴ δική του περίπτωση, τὸ δικό του ἐγώ σ' ἕνα νόμο σκόπιμο καὶ δίκαιο στὴ γενικότητά του. Ἔτσι εἶναι οἱ πολλοὶ στὶς πόλεις ποὺ πρόκειται τώρα νὰ διοικήσης, ἔτσι διαφορετικοί, ἂν ὄχι ἀπὸ μᾶς, ὅμως ἀπὸ τοὺς πατέρες μας, ποὺ θεμέλιωσαν τὸ μεγαλεῖο τῆς παληᾶς, τῆς ἀληθινῆς μας δημοκρατίας.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ποτὲ ὁ ἄρχων δὲν πρέπει νὰ περιφρονῆ τὸν ἀρχόμενο, ὅσο ἄξιος καὶ ἂν εἶναι αὐτός, καὶ ὅσο ἀνάξιοι οἱ ἀρχόμενοι. Πρέπει νὰ σκύβη, νὰ μελετᾶ καὶ νὰ γνωρίζη τὸ λαό του. Πρὸ παντὸς ὅταν ἔχει νὰ κάνη μὲ τοὺς δυσκολονόητους ἕλληνες. Γι' αὐτὸ μὴ μὲ βαρεθῆς, ποὺ θέλω νὰ σοῦ τοὺς δείξω ἀπὸ πολλὲς πλευρὲς καὶ ποὺ τὶς πολλὲς τοῦτες πλευρὲς πάω νὰ τὶς ἀναγάγω σὲ μιὰ πρώτη ρίζα.

Ὅσο περνοῦν οἱ αἰῶνες τόσο κι ἐμεῖς καὶ οἱ λαοὶ ποὺ κυβερνοῦμε γινόμαστε περισσότερο ἀτομιστές, ὣς ποὺ μιὰ μέρα νὰ μαραθοῦμε ὅλοι μαζὶ μέσα στὴ μόνωση τῶν μικρῶν ἑαυτῶν μας. Νομίζω πὼς οἱ ἕλληνες ἀπάνω στοὺς ὁποίους ἐσὺ τώρα ἄρχεις εἶναι πρωτοπόροι σὲ αὐτὸν τὸ θανάσιμο κατήφορο.

Δὲ σοῦ ἔκανε κιόλας ἐντύπωση, καλέ μου Νάβιε, ἡ ἀδιαφορία τοῦ ἕλληνα γιὰ τὸ συμπολίτη του; Ὄχι πὼς δὲ θὰ τοῦ δανείση μιὰ χύτρα νὰ μαγειρέψη, ὄχι πὼς ἂν τύχη μιὰ ἀρρώστια δὲ θὰ τὸν γιατροπορέψη, ὄχι πὼς δὲν τοῦ ἀρέσει νὰ ἀνακατεύεται στὶς δουλειὲς τοῦ γείτονα, γιὰ νὰ τοῦ δείξη μάλιστα τὴν ἀξιοσύνη του καὶ τὴν ὑπεροχή του· σὲ τέτοιες περιπτώσεις βοηθάει ὁ ἕλληνας περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον. Βοηθάει πρόθυμα καὶ τὸν ξένο, μὲ τὴν ἰδέα μάλιστα, ποὺ χάρις στοὺς μεγάλους στωικούς, πάντα τὸν κατέχει, μιᾶς πανανθρώπινης κοινωνίας. Τοῦ ἀρέσει νὰ δίνη στὸν ἀσθενέστερο, στὸν ἀβοήθητο· εἶναι καὶ αὐτὸ ἕνας τρόπος ὑπεροχῆς.

Λέγοντας πὼς ὁ ἕλληνας ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸν πλησίον του, κάτι ἄλλο θέλω νὰ πῶ. Ἀλλὰ μοῦ πέφτει δύσκολο νὰ στὸ ἐξηγήσω. Θὰ ἀρχίσω μὲ παραδείγματα, πού, ἂν προσέξης, ἀνάλογα θὰ δῆς καὶ ἐσὺ ὁ ἴδιος πολλὰ μὲ τὰ μάτια σου. Ἀκόμη ὑπάρχουνε ποιητὲς πολλοὶ καὶ τεχνῖτες στὶς μεγάλες πόλεις τῆς Ἑλλάδας. Πλησίασέ τους, καθώς εἶναι χρέος σου, καὶ πές μου ἂν ἄκουσες κανέναν ἀπ' αὐτοὺς ποτὲ νὰ ἐπαινῆ τὸν ὁμότεχνό του. Δὲ χάνει τὸν καιρό του σὲ ἐπαίνους τῶν ἄλλων ὁ ἕλληνας. Δὲ χαίρεται τὸν ἔπαινο. Χαίρεται ὅμως τὸν ψόγο καὶ γι' αὐτὸν βρίσκει πάντα καιρό. Γιὰ τὴν κατανόηση, τὴν ἀληθινή, αὐτὴν ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴ συμπάθεια γι' αὐτὸ ποὺ κατανοεῖς, δὲ θέλει τίποτα νὰ θυσιάση. Τὸ κίνητρο τῆς δικαιοσύνης δὲ τὸν κινεῖ γιὰ νὰ ἐπαινέση ὅ,τι ἀξίζει τὸν ἔπαινο. Ὄχι ποὺ δὲν θὰ ἤθελε νὰ εἶναι δίκαιος, ἀλλὰ δὲν ἀντιλαμβάνεται κὰν τὴν ἀδικία ποὺ κάνει στὸν ἄλλο. Ἀλλοῦ κοιτάζει· θαυμάζει ὅ,τι εἶναι ὁ δικός του κόσμος· κάθε ἄλλον τὸν ὑποτιμᾶ. Ὅταν ἕνας πολίτης ἄξιος δὲν ἀναγνωρίζεται κατὰ τὴν ἀξία του, λέει ὁ ἕλληνας: ἀφοῦ δὲν ἀναγνωρίζομαι ἐγὼ ὁ ἀξιώτερός του, τί πειράζει ἂν αὐτὸς δὲν ἀναγνωρίζεται; Ὁ ἐγωκεντρισμὸς ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν ἕλληνα τὴ δυνατότητα νὰ εἶναι δίκαιος. Καὶ

Ε.Υ. ΑΠΘ-Κ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

αὐτὸ ἐννοοῦσα λέγοντας πὼς ὁ ἕλληνας ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸν πλησίον του· τὸ πάθος τοῦ ἐγωισμοῦ τὸν ἐμποδίζει νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὸν ἄλλο, νὰ συνεργάζεται μαζί του.

Καὶ φυσικὰ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τούτη τῆς ἀλληλεγγύης ματαιώνονται στὶς ἑλληνικὲς κοινωνίες οἱ κοινὲς προσπάθειες. Ἡ δράση τοῦ ἕλληνα κατακερματίζεται σὲ ἀτομικὲς ἐνέργειες, ποὺ συχνὰ ἀλληλοεξουδετερώνονται καὶ συγκρούονται.

Κάποτε καὶ τοὺς νεκροὺς ἀκόμα, ὅπου θάλεγε κανεὶς πὼς φθόνος δὲ χωρεῖ, τοὺς ἀφήνουν ἀτίμητους οἱ ἕλληνες, γιατὶ δὲ βρίσκουν μέσα τους τὴ διάθεση νὰ θυσιάσουν κάτι ἀπὸ τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά τους γιὰ ἕνα τέτοιο ἔργο δικαιοσύνης. Μόνο ὁ ἡδονισμὸς τοῦ μίσους μπορεῖ νὰ τοὺς κάνει τυμβωρύχους. Τὸ ἐγὼ — τὸ τρομερὸ αὐτὸ ἐγὼ — τὸ πάντα γυρισμένο πρὸς τὸν ἑαυτό του, γιὰ νὰ ὑψωθῆ, ταπεινώνει καὶ τοὺς νεκροὺς καὶ ἐκδικεῖται ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν περασμένη τους δόξα.

Μόνο ὅταν δημιουργηθοῦν συμφέροντα ποὺ συμβαίνει νὰ εἶναι κοινὰ σὲ πολλὰ ἄτομα μαζί, βλέπεις τὴ συναδέλφωση καὶ τὴν ἀλληλεγγύη· πολὺ σπάνια γιὰ τὴν προάσπιση κοινῶν ἰδανικῶν. Κοινὰ ἰδανικὰ σχεδὸν δὲν ὑπάρχουν. Στὸν κάθε ἕλληνα τὰ ἰδανικὰ εἶναι ἀτομικά. Γι' αὐτὸ οἱ πολιτικές των φατρίες εἶναι φατρίες συμφερόντων καὶ τὸ ἰδανικὸ τοῦ κάθε ἡγέτη εἶναι ὁ ἑαυτός του.

Νάδιε, ὁ Κάτωνας ἀπὸ καιρὸ ἔχει πεθάνει καὶ πέθανε μαζί του ἡ παληά μας δημοκρατία. Τώρα βαδίζομε καὶ ἐμεῖς τὸ δρόμο τῶν ἑλλήνων· ὡς ποὺ καὶ οἱ δικοί μας ἐγωισμοί, κάθε μέρα ὠμότεροι καὶ βιαιότεροι, νὰ σκεπάσουν μὲ τὴν πλημμυρίδα τους τὴ Σύγκλητο καὶ τὴν ἀγορὰ καὶ ὁλόκληρη τὴν ἀθάνατη πόλη.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΠΕΜΠΤΟ

...Τὸ κοινὸ μῖσος καὶ τὸ κοινὸ συμφέρον συνδέουν τοὺς ἀνθρώπους· πρὸ παντὸς τοὺς ἕλληνες καὶ τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς τῆς Μικρασίας, ποὺ οἱ ἕλληνες στὰ στερνὰ τοὺς πολίτισαν καὶ τοὺς δίδαξαν καὶ μαζὶ τοὺς ἀποχάλασαν. Ὅπου λείπει τὸ κοινὸ μῖσος καὶ τὸ κοινὸ συμφέρον ὑπάρχει συνήθως τὸ κενό, ἡ ἀδιαφορία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν συνάνθρωπο.

Μοῦ ἔλεγε κάποτε κάποιος ἀπὸ τὴν Ἁλικαρνασσό: «Δούλεψα ὅλη μου τὴ ζωὴ σκληρὰ καὶ ἀνυστερόβουλα γιὰ τὴν πόλη μου καὶ θαρρῶ πὼς δούλεψα ὠφέλιμα καὶ γόνιμα· μὰ δὲ σκέφθηκα νὰ ἁπλώσω ἔντεχνα τὴ φήμη μου στὸ δῆμο. Καὶ ἔτσι εἶμαι καταδικασμένος, ἂν ὄχι στὴν ἀφάνεια, ὅμως στὴν ἐξίσωσή μου μὲ ἕνα σωρὸ μέτριους καὶ ἀσήμαντους. Καὶ πρέπει νὰ περιμένω τὸ βραδὺ τὸ χρόνο καὶ τὸ θάνατο, ποὺ ἀπάγει πρὸς τὴν ἀνωνυμία ὅλους τοὺς πρόσκαιρους, γιὰ νὰ φτάσω, ἂν θέλουν οἱ θεοί, ὡς τὸ ξεχώρισμα καὶ ὡς μιὰν ἀργοπορεμένη δικαίωση, ποὺ ἴσως μοῦ ἀνήκει»...

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΕΚΤΟ

Ἐδῶ καὶ δυὸ βδομάδες σοῦ ἔγραφα γιὰ τὸ φυγόκεντρον ἐγωισμὸ τῶν ἑλλήνων. Δὲ θυμᾶμαι ὅμως ἂν σοῦ ἔγραψα τὸ χειρότερο. Κινημένος ἀπὸ τὴν ἴδιαν αὐτὴν ἐγωπάθεια, τὴ ρίζα αὐτὴν κάθε ἑλληνικοῦ κακοῦ, — ἂς βοηθήσουν οἱ θεοὶ νὰ μὴ γίνη καὶ τῶν δικῶν μας δεινῶν ἡ μολυσμένη πηγὴ — ὁ ἕλληνας δὲ συχωρνάει στὸ συμπολίτη του καμμιὰ προκοπή. Ὅποιον τὸν ξεπεράση, ὁ ἕλληνας τὸν φθονεῖ μὲ πάθος· καὶ ἂν εἶναι στὸ χέρι του νὰ τὸν γκρεμίση ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ ἀνέβηκε, θὰ τὸ κάνη.

Μὰ τὸ πιὸ σπουδαῖο, γιὰ νὰ καταλάβης τὸν ἕλληνα, εἶναι νὰ σπουδάσης τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐκδηλώνει τὸ φθόνο του, τὸν τρόπο ποὺ ἐφεῦρε γιὰ νὰ γκρεμίζη καλλίτερα. Εἶναι ἕνας τρόπος πιὸ κομψὸς ἀπὸ τὸ δικό μας, γέννημα σοφιστικῆς εὐστροφίας καὶ διανοητικῆς δεξιοτεχνίας. Δὲν τοῦ ἀρέσει ἡ χοντροκομμένη δολοφονία στοὺς διαδρόμους τοῦ Παλατίου, ἀλλὰ ἡ λεπτοκαμωμένη συκοφαντία, ἕνα εἶδος ἀναίμακτου ἠθικοῦ φόνου, ἑνὸς φόνου διακριτικότερου καὶ ἐντελέστερου, ποὺ ἀφήνει τοῦ δολοφονημένου τὴ σάρκα σχεδὸν ἀνέπαφη, νὰ περιφέρη τὴν ἀτίμωση καὶ τὴ γύμνια της

Ε.Υ.Δ. Π.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

στοὺς δρόμους καὶ στὶς πλατεῖες.

Γιατὶ καὶ τὴ συκοφαντία, ἀγαπητέ μου, τὴν ἔχουν ἀναγάγει σὲ τέχνη αὐτοὶ οἱ θαυμάσιοι, οἱ φιλότεχνοι ἕλληνες, οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ λόγου.

Τὸ νὰ ἐπινοήσης ἕνα ψέμα γιὰ κάποιον καὶ νὰ τὸ διαλαλήσης, αὐτὸ εἶναι κοινότυπο καὶ ἄτεχνο. Σὲ πιάνει ὁ ἄλλος ἀπὸ τὸ αὐτὶ καὶ σὲ ἀποδείχνει εὔκολα συκοφάντη καὶ σὲ ἐξευτελίζει. Ἡ τέχνη εἶναι νὰ συκοφαντῆς, χωρὶς νὰ ἐνσωματώνεις πουθενὰ ὁλόκληρη τὴ συκοφαντία, μόνο νὰ τὴν ἀφήνεις νὰ τὴ συνάγουν οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα καὶ ἔτσι ἀσυνείδητα νὰ ὑποβάλλεται σὲ ὅποιον τὴν ἀκούει. Ἡ τέχνη εἶναι νὰ βρίσκης τὸ διφορούμενο λόγο, ποὺ ἅμα σὲ ρωτήσουν γιατὶ τὸν εἶπες, νὰ μπορῆς νὰ πῆς πὼς τὸν εἶπες μὲ τὴν καλὴ σημασία, καὶ πάλι ἐκεῖνος ποὺ τὸν ἀκούει νὰ αἰσθάνεται πὼς πρέπει νὰ τὸν ἐννοήση μὲ τὴν κακή του σημασία. Ἡ τέχνη εἶναι νὰ δημιουργῆς τὴν ψεύτικιαν ἐντύπωση μὲ τὴν ὅλη ὁμιλία, χωρὶς κανένας λόγος μόνος του χωριστὰ νὰ εἶναι ψεύτικος, τόσο ποὺ νὰ ἀναρωτιέται ὁ καλόπιστος, ὅταν ἀνακαλύψη τὴν ἀντίφαση, εἶναι ἄρα γε αὐτὸ συκοφαντία ἢ παρεξήγηση; Ὑποβλητικός, σεμνότυφος, ντυμένος τὴν εὐπρέπεια πρέπει νὰ εἶναι ὁ συκοφαντικὸς λόγος καὶ νὰ μὴ διαρκῆ περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι θὰ κούραζε τὸν ἀκροατή· καὶ ὅμως, μὲ τὶς πρεπούμενες διακοπές, νὰ εἶναι ἐπίμονος, ἔτσι ποὺ νὰ τοῦ ἐντυπώνεται, χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ μπορεῖ νὰ τὸ καταλάβη πῶς αὐτὸ τοῦ συνέβηκε. Δὲ στηρίζεται σὲ ἀνύπαρχτα γεγονότα ἡ περίτεχνη συκοφαντία, ἀλλὰ διαλέγει κάποιο ἀσήμαντο, τὸ βγάζει ἀπὸ τὴ σειρά του, τὸ φουσκώνει, τὸ βάζει σὲ ἄλλη σειρὰ καὶ ἔτσι τὸ κάνει νὰ ἀποδίδη μιὰν ἐντελῶς διαφορετικιὰ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν ἐντύπωση. Τὸ ἀλλάζει, χωρὶς νὰ τὸ ἀλλάξει τὸ ἴδιο. Ποῦ εἶναι ἡ συκοφαντία; ρωτάει ὁ συκοφάντης. Καὶ πᾶς νὰ πῆς, δὲν εἶναι πουθενὰ καὶ ὅμως εἶναι ὁλόκληρη, ἐκεῖ, ἄπιαστη ἀλλὰ ὁρατή. Χίλια μῆλα ἔχει ἡ μηλιὰ καὶ ἔχει ἕνα μόνο χαλασμένο. Ἅμα ὅμως ὅλο γι' αὐτὸ μιλᾶς, βλέπει ὁ ἄλλος μπροστά του μιὰ μηλιὰ σκουληκιασμένη. Καὶ ὅμως οἱ λέξεις ποὺ ἀρθρώθηκαν δὲν περιέχουνε ψευτιὰ καμμιά. Τὸ ψέμα εἶναι πέρα ἀπὸ τὶς λέξεις, στὸ νόημα τὸ φευγαλέο. Κάποτε οὔτε τὸ ἕνα μῆλο δὲν ἔχει σάπιο, ἀλλὰ ἔχει κάτι ποὺ δὲν ἀρέσει στὸ δῆμο, στὸ πλῆθος. Τότε αὐτὸν ποὺ θὲς νὰ φθείρης τὸν παρουσιάζεις μονάχα ἀπὸ αὐτὸ τὸ κάτι ποὺ δὲν ἀρέσει. Ψέμα; Πουθενά· ἐπιδέξιες ἀποσπάσεις ἀπὸ τὴν ὁλότητα τῆς πραγματικότητας· τονισμὸς μιᾶς λέξης ποὺ δὲν ἦταν τονισμένη· μιὰ ἀνεπαίσθητη ἀλλοίωση τοῦ φωτισμοῦ, κάτι ἀληθινὰ ἐλάχιστο, ποὺ δὲν τολμᾶς κὰν νὰ τὸ πῆς διαστροφή. Διότι πραγματικὰ δὲν εἶναι διαστροφή, δὲν εἶναι ψέμα· εἶναι ὅμως συκοφαντία.

Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀγχέμαχο ὅπλο μὲ τὸ ὁποῖο πολεμάει ὁ ἕλληνας τὸν ἕλληνα, ὁ ἡγέτης τὸν ἡγέτη, ὁ φιλόσοφος τὸ φιλόσοφο, ὁ ποιητὴς τὸν ποιητή, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνάξιος τὸν ἄξιο, ὁ οὐσιαστικὰ ἀδύνατος τὸν οὐσιαστικὰ δυνατό.

Ἂν καὶ ξένος, θὰ δοκιμάσης τὴν αἰχμὴ τούτου τοῦ ὅπλου καὶ ἐσὺ ὅπως τὴ δοκίμασα καὶ ἐγώ. Θὰ ἀπορήσης σὲ τὶ κοινωνικὴ περιωπὴ βάζουν οἱ ἕλληνες τοὺς δεξιοτέχνες τῆς συκοφαντίας, πῶς τοὺς φοβοῦνται οἱ πολλοὶ καὶ ἀγαθοί, πῶς τοὺς ὑπολήπτονται οἱ χρησιμοθῆρες καὶ πῶς γλυκομίλητα τοὺς χαιρετοῦν ὅταν τοὺς συναντήσουν στὶς στοὲς καὶ στὴν ἀγορά.

Εἶχα γνωρίσει ἕναν τέτοιο δεξιοτέχνη τῆς συκοφαντίας στὴν Ἀθήνα ἐδὼ καὶ εἴκοσι χρόνια. Ἦταν ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ὀνόμαζαν τὸν παληὸ καιρὸ «λακωνίζοντας»· νοσταλγὸς κάθε ἀρχαίου, ἀρνητὴς κάθε νέου, ἔντιμος πολίτης, ποὺ ἀσκοῦσε ἔντιμα τὸ ἐπάγγελμα τοῦ συκοφάντη. Οἱ πιὸ διαλεχτοὶ συμπολῖτες τους δοκίμασαν τὸ κεντρί του. Συκοφαντοῦσε μὲ ὑπομονή, μὲ ἡδονή, μὲ εὐσυνειδησία. Συκοφαντοῦσε σύμφωνα μὲ τὴ φύση του, ὅπως τὸ φίδι δαγκάνει, ὅπως ἡ δράκαινα δηλητηριάζει, ὅπως ὁ ταῦρος κερατίζει. Λίγοι τὸν περιφρονοῦσαν, περισσότεροι τὸν φοβόντανε καὶ σὲ πολλοὺς ἄρεζε. Ἀρέσει, γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, στοὺς περισσότερους ἕλληνες, ἀλλὰ φεῦ! καὶ σὲ κάμποσους πιὰ ἀπὸ τοὺς δικούς μας ἡ πετυχημένη, ἡ ἔντεχνα σκαρωμένη συκοφαντία. Σχηματίζεται γύρω της μιὰ συμπαθοῦσα κοινὴ γνώμη ἀπὸ ὅλες τὶς συγκλίνουσες μοχθηρίες, τὶς ζήλιες, τὶς ἀρρωστημένες καχυποψίες, ἀπὸ ὅλες τὶς κουρασμένες, τὶς τραυματισμένες ψυχές. Καὶ ἔτσι κρυσταλλώνεται, γύρω ἀπὸ τὸν ἀρ-

Ε.Υ.Δ. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

χικὸν ἰοβόλο λόγο, ἕνα στέρεο σάρκωμα, ἕνας ὄγκος, ποὺ στὸν καθέναν ἐπιβάλλεται καὶ τὸν φοβᾶται ὁ καθένας καὶ ἀποφεύγει νὰ τὸν ἀγγίξῃ.

Καὶ ὅμως τὸν καιρὸ ποὺ βρισκόμουνα στὴν Ἀθήνα δυὸ-τρεῖς ἄνθρωποι, ποὺ—δίκαια, ἢ ἄδικα, δὲν ξέρω, — τοὺς λογιάζανε πολλοὶ γιὰ ἀπόβλητους καὶ ξεστρατισμένους, τολμήσανε νὰ ἀντισταθοῦν σὲ τοῦτον τὸ δεξιοτέχνη καὶ νὰ τοῦ κόψουν γιὰ καιρὸ τὴ λαλιά. Ἕνας ἀπὸ αὐτούς, μέρα μεσημέρι, στὴ μέση τῆς ἀγορᾶς τὸν χαστούκισε ἔτσι ποὺ κύλησε μέσα στὶς σκόνες. Ἕνας ἄλλος, καθὼς διάβαινε μπρὸς ἀπὸ τὸν Ἄρειο Πάγο ὁ συκοφάντης, μὲ τὸ εἰρωνικὸ μειδίαμα τῆς οἴησης στὰ πικρά του χείλη, ἀνέβηκε σὲ μιὰ ψηλὴ πέτρα ἀπάνω καὶ στὸν κόσμο ποὺ ἦταν μαζεμένος τὴν ὥρα ἐκείνη φώναξε. «Αἴ! Ἀθηναῖοι, τοῦτος ὁ ὑπέροπτης ποὺ περνᾶ ἐκεῖ δά, παρουσιάστηκε κατήγορος τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔσωσε τὴν τιμὴ καὶ τὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ του!» Ἂν ἦταν ἀλήθεια αὐτὰ ποὺ εἶπε δὲν ξέρω. Θυμᾶμαι μόνο πὼς ὁ δεξιοτέχνης χλώμιασε καὶ ἀποτραβήχτηκε, χωρὶς νὰ πῇ τσιμουδιὰ καὶ οὔτε ἀργότερα τόλμησε ποτὲ νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ. Τέτοιοι ἄνθρωποι κατωρθώσανε νὰ φιμώσουν τὸ ἀπύλωτο στόμα τῆς συκοφαντίας· μόνο τέτοιοι καὶ μὲ τέτοιους τρόπους, καλέ μου Νάβιε. Οἱ καλοί, ἂς τοὺς ποῦμε καλούς, εἶχαν ξεχάσει πὼς ἡ ἀρετὴ ἀγωνίζεται. Ὅλα, βλέπεις, ἦταν ἄτονα ἢ χαλασμένα στὸ ἰοστέφανο Ἄστυ. Ψάχνω τώρα νὰ θυμηθῶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ δὲν τὸ κατορθώνω. Τί σημασία ἄλλωστε ἔχουν τὰ ὀνόματα; Ὅλους αὐτοὺς τώρα πιά, συκοφάντες καὶ συκοφαντημένους, τοὺς σκεπάζουν τὰ χαμομήλια καὶ οἱ παπαροῦνες τοῦ Κεραμεικοῦ. Cura ut valeas.

(Τὸ τέλος στὸ ἐρχόμενο)

ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ Ἢ ΕΛΛΗΝΙΚΗ;

Στὴν ἰδιωτικὴ καὶ δημόσια ζωὴ λεγόμαστε, καὶ ἐδῶ καὶ στὸ ἐξωτερικό, Ἕλληνες, καὶ ἡ γλώσσα μας, Ἑλληνική. Δὲ συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ ζωή. Σ' αὐτὴν ἴσχυσε τὸ ρητὸ «Ἀλίμονό σου ποὺ εἶσαι ἀπόγονος». Ἐπειδὴ ἡ διεθνὴς φιλολογία εἶχε προλάβει νὰ ὀνομάσῃ ἑλληνικὴ τὴν ἀρχαία μας γλώσσα, ὅταν κάποτε στὶς ἀρχὲς τοῦ περασμένου αἰώνα ἀνακαλύφτηκε ἡ χρησιμότητα καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζει καὶ ἡ σημερινή μας γλώσσα, καὶ ἄρχισαν νὰ τὴ μελετοῦν, ἦταν πολὺ φυσικό, γιὰ διαστολὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαία, νὰ τὴν ὀνομάσουν Νέα Ἑλληνικὴ ἢ Νεοελληνική (Néo-Grec, Grec Moderne, Grec Vulgaire, Modern Greek, Neugriechisch). Οἱ Ἕλληνες φιλόλογοι καὶ γλωσσολόγοι, ἀκολουθώντας τοὺς ξένους δασκάλους των, ἐπισημοποίησαν καὶ στὴ δική μας ἐπιστημονικὴ ζωὴ τοὺς ὅρους αὐτούς, καὶ μιλοῦμε ὅλοι καὶ γράφουμε γιὰ Νέα Ἑλληνικὴ ἢ Νεοελληνικὴ γλώσσα, Νεοελληνικὴ λογοτεχνία καὶ φιλολογία, Νεοελληνικὴ λαογραφία, Νεοελληνικὴ μυθολογία κ.ο.κ.

Θὰ πῆτε, τί μᾶς ἐνοχλεῖ αὐτό; Βέβαια στὴν πρακτικὴ ζωὴ αὐτὸ δὲν δημιουργεῖ καμμιὰ δυσκολία, καὶ ὁ πολὺς κόσμος δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ τί ὅρους χρησιμοποιεῖ ἡ ἐπιστήμη. Ἡ δυσκολία εἶναι καθαρὰ θεωρητική, καὶ συνίσταται στὴν ἰδιορρυθμία καὶ ἀνακολουθία ποὺ μέσα στὰ ἄλλα ἔθνη παρουσιάζουμε μόνο ἐμεῖς οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες, ἀνάμεσα στὸ ἐθνικό μας ὄνομα ἀφ' ἑνός, καὶ τὴ γλώσσα καὶ πνευματικὴ ζωή μας ἀφ' ἑτέρου. Ἐνῶ δηλ. οἱ Γάλλοι ὀνομάζουν τὴ γλώσσα, τὴ λογοτεχνία καὶ κάθε τους σημερινὴ πνευματικὴ ἐκδήλωση ἁπλὰ γαλλική, οἱ Ἄγγλοι ἀντίστοιχα, ἀγγλική, οἱ Γερμανοί, γερμανικὴ κ.ο.κ., μονάχα ἐμεῖς, ἐνῶ λέμε τὸν ἑαυτό μας — καὶ πολὺ σωστὰ — μονολεκτικὰ Ἕλληνες, καὶ ὄχι Νέους Ἕλληνες ἢ Νεοέλληνες, δὲ λέμε καὶ τὴ γλώσσα μας τὴ σημερινὴ καὶ τὴν πνευματική μας ζωὴ ἁπλὰ ἑλληνική, χωρὶς κανένα προσδιορισμό.

Εἰδικὰ τὴ γλώσσα μας, ὁ Γ. Χατζιδάκης τὴν ὀνόμαζε Νέα Ἑλληνικὴ καὶ — στὶς καλές του στιγμὲς — ἐθνικὴ γλώσσα, καὶ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἀκολουθώντας τον, ἐκδίδει τὸ «Ἱστορικὸ Λεξικὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς». Καὶ ὁ Ψυχάρης προτιμοῦσε τὸν ὅρο Νεοελληνική. «Σωστό, γράφει στὴ Γραμματική του 2, 30, ν' ἀρχίζουμε νὰ τὴ λέμε Νεοελληνική, ὄχι πάντα δημοτική, ποὺ εἶναι ὅρος δίχως νόημα παστρικό». Τὴν ἀνακολουθία (Ἕλληνες-Νεοελληνική)

Ε.Υ. ΔΙΚΤΥΟ ΠΙ ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008